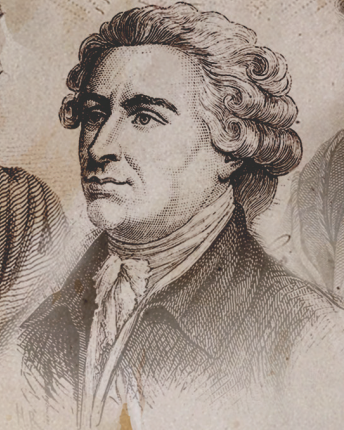
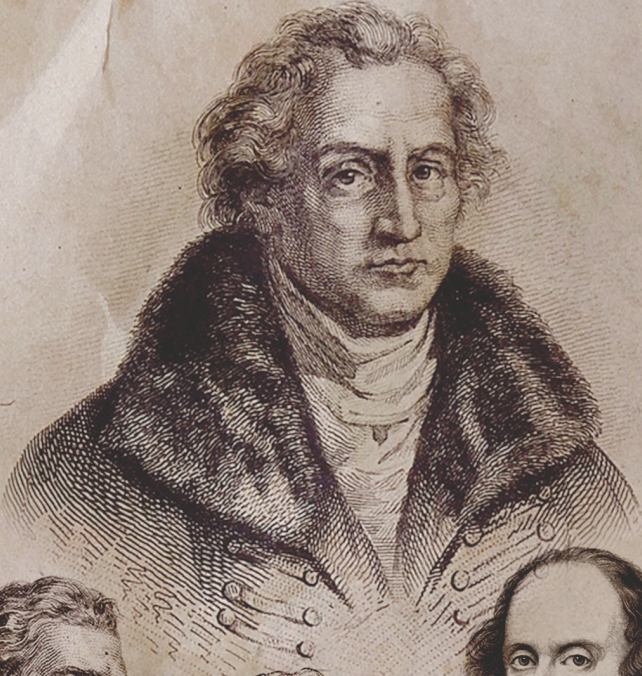

GOETHE

ve Dünya Edebiyatı

GÜRSEL AYTAÇ

Prof. Dr. Gürsel Aytacı: 1940'ta Eskişehir'de doğdu. Ankara Kız Lisesi, Ankara Üniversitesi, DTCF, Alman Dili ve Edebiyatı, Latin Dili ve Edebiyatı'nda öğrenim gördü. 1962'de Alman Dili ve Edebiyatı Kürsüsü'ne asistan oldu. 1966'da doktor, 1971'de doçent, 1976'da profesör oldu. "Gündoğan Edebiyat Dergisi"nin 5 yıl boyunca yayın yönetmeni idi. Marburg ve Köln şehirlerinde DAAD ve Humboldt Vakfı burslusu olarak araştırmalar yaptı. Uluslararası Germanistler Birliği Yönetim Kurulu üyesi olarak Basel, Göttingen, Tokyo ve Viyana Kongrelerinde bildiriler sundu. Macaristan'daki Heinrich Böll sempozyumuna bildirileriyle katıldı. 1992 Avusturya Hükümetinden edebî çeviri ödülü aldı. Edebiyatçılar Derneği ve İlesam üyesi olan Aytacı, evli ve bir çocuk annesidir. **Telif Eserler:** *Die Glückseligkeit in Wielands "Geschichte des Agathon"*, Ankara Üniversitesi Yayınları, 1971. *Thomas Mann'ın "Der Zauberberg" ve "Lotte in Weimar" Romanlarındaki Edebi Kişiliği*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2000 (genişletilmiş 2. basım). *Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler*, Gündoğan Yayınları, Ankara 2002 (2. basım). *Edebiyat Yazıları I*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990. *Edebiyat Yazıları II*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1991. *Çağdaş Alman Edebiyatı Tarihi*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1983 (2. basım). *Edebiyat Yazıları III*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1995. *Yeni Alman Edebiyatı Tarihi*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1983 (2. basım). *Romancı Yönüyle Heinrich Böll*, Ankara Üniversitesi Yayınları 1975. *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Say Yayınları, İstanbul 2003 (2. basım). *Genel Edebiyat Bilimi*, Say Yayınları, İstanbul 2003 (2. basım). *Edebiyat Yazıları (1995-2000)*, Multilingua Yay. İstanbul 2001. *Edebiyat ve Medya*, Hece Yayınları, Ankara, 2005. *Edebiyat ve Kültür*, Hece Yayınları, Ankara 2005. *Goethe*, Say Yayınları, İstanbul 2006, *Schiller* Doğu Batı Yayınları, Ankara *Edebiyat Üzerine*, Hece Yayınları, Ankara 2016, *Kendi Kaleminden Gürsel Aytacı*, Hece Yayınları, Ankara 2018. *Çeviriler: Babil Kulesi, (Friedrich Dürrenmatt'dan)*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1998. *Babil'e Bir Melek İniyor (Friedrich Dürrenmatt'tan)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981. *Büyülü Dağ*, (Thomas Mann'dan), Can Yayınları, İstanbul, 1998. *Dünya Fikir Mimarları* (Stefan Zweig'ten), İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1991(3. basım). *Geçişler* (Barbara Frischmuth'dan), Ada Yayınları, İstanbul, 1987. *Goethe Der Ki*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2000, 4. basım. *Güneşte Gölgenin Yokluğu* (Barbara Frischmuth'dan), Ankara, 1990. *İnsan Nedir Ki...* ("Der Mensch erscheint im Holozän", Max Frisch'ten), Öteki Yayıncılık, Ankara, 1999, 2. basım. *Klara'nın İzinde* (Elisabeth Hauer'den), Ara Yayıncılık, İstanbul, 1992, 2. basım. *Konularım* (Friedrich Dürrenmatt'tan), Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996. *Lotte Weimar'da* (Thomas Mann'dan), Öteki Yayıncılık, Ankara, 1999, 2. basım *Max Frisch'in Gezileri* (Max Frisch'den), Gündoğan Yayınları, 1996, Ankara. *Montauk* (Max Frisch'ten), Gündoğan Yayınları, Ankara, 1994. *Nemrut Dağında, İlahlar Arasında* (Eleonore Dörner'den), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992 (2. basım). *Pembe ve Avrupalılar* (Barbara Frischmuth'dan), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, 1993, 2000 (4. basım). *İnsanın Estetik Eğitimi Üzerine Bir Dizi Mektup* (Friedrich Schiller'den) Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001. *Yazılmamış Beş Kitap İçin Beş Önsöz* (Friedrich Nietzsche'den) Say Yayınları İstanbul 2003. *Öğretim Kurumlarımızın Geleceği Üzerine* (Friedrich Nietzsche'den) Say Yayınları İstanbul 2003. *Alman Romantizmi* (Ricarda Huch'dan) Doğu Batı Yayınları Ankara 2004. *Edebiyatçılar Üzerine* (Elias Canetti'den) Payel Yayınları, İstanbul 2004, *Ölüm Üzerine* (Elias Canetti'den) Payel Yayınları, İstanbul 2004. *Ruh Akrabalıkları* (Goethe'den) Hece Yayınları, Ankara 2016.

**GOETHE VE
DÜNYA EDEBİYATI**

Gürsel Aytaç

HECE YAYINLARI

Hece Yayınları: 521

İnceleme

©Hece Yayınları

Birinci Basım

Şubat 2019

Kapak Tasarımı

www.sarakusta.com.tr

Teknik Hazırlık

www.hece.com.tr

ISBN: 978-605-7547-21-7

Baskı

www.dumat.com.tr

HECE Basın Yayın Reklamcılık San. Tic. Ltd. Şti.

Konur Sokak No: 39/1-2 Kızılay-Çankaya/Ankara Yazışma: P.K. 79 Yenişehir/

Ankara T: (0 312) 419 69 13 F: (0 312) 419 69 14

e-posta: hece@hece.com.tr

Sertifika No: 17672

İÇİNDEKİLER

BAŞLARKEN / 7

I. GOETHE

Hayatı, Yaratıcılığı, Üretkenliği ve Yetiştiriciliği Üzerine / 11

II. DÜNYA EDEBİYATI

1. Edebiyat Çevirilerinin Önemi / 21

III. BATI EDEBİYATI

1. Alman Edebiyatı ve Schiller Üzerine / 29

2. Goethe'nin Alman Edebiyatçalarına Sitemi / 39

3. Fransız Edebiyatı: / 40

4. İngiliz Edebiyatı: / 46

IV. ŞARK EDEBİYATI

İranlı Şair Şirazlı Hafız'ın Divanı / 53

V. DÜNYA EDEBİYATINA TÜRK EDEBİYATI KATKISI SORUNU

1. Türkiye'de Goethe Alımlanması / 58

2. Goethe'nin Tolerans Anlayışı / 75

VI. GOETHE ÜZERİNE YAZILANLARDAN BİR SEÇKİ

Stefan Zweig / 87

Edebiyat Bilimci Fritz Martini (1909- 1991) / 88

Katharina Mommsen'dan (18 Eylül 1925) / 90

Friedrich Nietzsche'den (1844-1900) / 94

Eckermann'dan (1792-1854) / 96

Tolstoy'dan (1817-1875) / 97

Walter Benjamin'den (1892-1940) /	97
Kafka'dan (1883-1924) /	98
Thomas Mann'dan (1875-1955) /	99
Hermann Hesse'den (1877-1962) /	128
Bettina Von Arnim'den (1785-1859) /	135
Elias Canetti'den (1905-1994) /	139

SONUÇ / 141

KAYNAKÇA / 143

BAŞLARKEN

2006 yılında Say Yayını olarak yayımlanmış *Goethe* başlıklı kitabım bu büyük insanı hayatı, edebiyat anlayışı, çok yönlü araştırmacılığı konularında kendisinin açıklamalarıyla bilgilendirici bir tarzda yansıtmak amacını taşıyordu. Yenilerde çevirdiğim *Eckermann-Goethe Sohbetleri* ise bende özellikle onun dünya edebiyatı görüşünü çok net dile getirdiği izlenimini uyandırdı. Ayrıca Goethe'nin *Maximen und Reflexionen* (Özdeyişler ve Düşünceler) kitapları ile mektuplaşmalarını değerlendiriyorum. Goethe'nin Eckermann'la konuşmalarında kendi çağdaşları üzerine değerlendirmeleri gibi, yabancı edebiyatların klasikleri, onlara ulaşmamızı mümkün kılan edebiyat çevirilerinin önemi vurgulanmaktaydı. Genellikle Batı edebiyatları ağırlıklı bu değerlendirmelerin Avrupa edebiyatlarıyla sınırlı kalmayışı, Şark edebiyatına da uzanıyor olması, dünya edebiyatını Goethe'nin değerlendirmesinin bir nesnellik, bir evrensellik niteliği taşıdığını belgelemektedir.

Goethe ve Dünya Edebiyatı başlığını taşıyacak olan bu projem, ilk "Goethe" kitabımı dünya edebiyatı açısından ele alarak bir anlamda genişletmek olacaktır. Karşılaştırmalı edebiyatçılar gibi dünya edebiyatına ilgi duyanlar için de yararlı olacağını umuyorum.

Gürsel Aytaç

I. GOETHE

HAYATI, YARATICILIĞI, ÜRETKENLİĞİ VE YETİŞTİRİCİLİĞİ ÜZERİNE

Bu araştırma başlığının ilk konusu olan Goethe'den başlayabilirim.

Goethe, 1832 yılında 82 yaşındayken öldüğünde çok yaşlı sayılıyordu; sebebi, 19. yüzyılın ilk yarısındaki ömür beklentisinin bugünküyle karşılaştırılamayacak kadar kısa olmasıydı. Goethe'yi büyük bir yazar yapan, tabii ki yalnızca bu değildi. O, bir anlamda hayatının mimarıydı, kendini geliştirmede elinden geleni yapmış, dönemin edebiyatçılarıyla, devlet büyükleriyle kendine güzel bir çevre yaratmayı bilmişti. Eckermann'la ilişkisi bir usta-çırak ilişkisi gibidir. Eckermann, onunla tanışıp güvenini kazandığında edebiyata meraklı, genç bir hevesli şairdir. Goethe, vaktiyle babasının onu nasıl özenle yetiştirdiğini, edebiyat kültürü için olmazsa olmaz sayılan yabancı dilleri, bunlar Fransızca başta, sonra İngilizce, İtalyanca ve hepsinin yanında Grek ve Latin edebiyatlarını orijinalinden okuyup anlayacak kadar Yunanca ve Latince öğretmişti. Şimdi de Goethe, genç Eckermann'ın yetişmesinde aynı özen ve metodu uygulayacaktır.

Goethe, Eckermann'ı aileden biri gibi günlük hayatında yanında tutar; onunla sofrada da sohbetini sürdürür. Goethe,

Eckermann'ı alanında yetiştireceği bir genç olarak kendisinin, edebiyatçı dostlarının sohbetlerinde de yanından ayırmaz. Kâh soruları, kâh katkılarıyla onun sohbet havasının bir bireyi olmasını sağlar. Bu tür sohbetlere bayan von Goethe'nin de zaman zaman katıldığını anlarız. Sözünü ettiğim o kitapta beliren eş imajı şahsen benim o zamana kadar, bilmem neden, zihin-sanat konularına önem vermeyen neredeyse pasif ev kadını imajımı oldukça değiştirdi.

Goethe'nin, Eckermann'ın hayatını kendi hayatı gibi biçimlendirme hedefinden söz ederken Goethe'nin bir anlamda yaratıcı yazar otobiyografisi olarak nitelediğimiz eseri *Dichtung und Wahrheit* (Edebiyat ve Hakikat)a göz atıp onun hayatı, eserleri ve edebiyat anlayışını genel hatlarıyla ortaya çıkarmayı denemek istiyorum. Sözünü ettiğim o eserindeki ilk satırlar bile geçmişini kuş bakışıyla değerlendirme yani belli bir uzak açıyı elden bırakmayan nesnellığın bir ifadesidir. Yazılması (1811-14) üç yılını alan *Dichtung und Wahrheit* da biyolojik özelliklerinin, annesinden ve babasından gelenlerin neler olduğunu şöyle açıklar:

*“Babamdan dış görünüşümü ve
Hayatı ciddi sürdürmeyi,
Anacığımdan da şen tabiatımı
Ve hayal kurma zevkimi aldım.”*

Bu satırlar onun disiplin, ciddiyet yani akıl unsurunu babasından, hayal gücü ve anlatma zevki ve duygu unsurunu annesinden almakla tezatları, akıl ve duyguyu dengelemek şansına ulaşmasının bir işaretidir ki bu ileride kendisinin edebiyatın kurmaca ve eleştiri alanlarında uyguladığı denge ilkesinin kökenini olmuştur. Goethe'nin ilk öğretmeni babasıdır. İleride genç Eckermann'a şart koştuğu yabancı dilleri babasından öğrenmiş, daha on yaşındayken Ezop'u, Homeros'u, Vergilius

ve Ovidius'u tanımış, öte yandan da Şark dünyasına Binbir Gece Masalları'yla girmiştir. Çocukluk döneminde etkilendiği eserler arasında Alman halk efsaneleri de vardır. Yine babasından öğrendiklerine din eğitimi de girer. Babasının tavsiyesi üzerine Leipzig'de hukuk öğrenimine başlasa da edebiyat dersleri ve resim sanatı bilgilerini geliştirmeyi ihmal etmemiştir. Leipzig'den sonra Strasburg hayatında kalıcı izler bırakır, çünkü orada edindiği dostlar, dönemin isim yapmış Alman entelektüelleridir, mesela yargıç Jung Stilling, Jacob Michael, Reinhold Lenz ve ilahiyatçı Franz Christian Lense gibi. Edebiyat dünyasında etkili, dönüm noktası sayılacak dostluk ise Herder'le olan arkadaşlığıdır. Strasburg, Goethe'nin Rokoko döneminden *Sturm und Drang*'a geçişini sağlamıştır. Pek parlak geçmeyen hukuk öğreniminden sonra Goethe, Frankfurt'a döner ve Ossian çevirilerine, Shakespeare'le yoğun olarak ilgilenmeye başlar, ki bunu dünya edebiyatına gidecek ilk kıpırdanış hareketi sayabiliriz. 14 Ekim 1771 tarihinde arkadaşlarına hitaben yaptığı Shakespeare konuşması, Alman edebiyatında Lessing dışında o zamana kadar hiç kimsenin ilgilenmediği İngiliz edebiyatının bu büyük yazarına yeni bir bakış açısıyla yaklaşmak demektir.

1772 yılında Wetzlar şehrine hukuk stajı için gittiğinde arkadaşı Kestner'in nişanlısı Charlotte'ye âşık olur. Bir duygu ve ahlak çatışması biçiminde yaşadığı bu ilişkiyi Wetzlar'da o günlerin konusu olan bir intihar olayıyla birleştirerek ünlü romanı *Die Leiden des Jungen Werther*'i (Genç Werter'in Izdırapları) yazar. Monolog mektup tarzındaki bu sanatçı romanı, *Sturm und Drang* akımının tipik özellikleri sayılan duygu derinliği, tutku, tabiat sevgisi, çocuk sevgisi, panteist din anlayışı, toplum kurumlarına karşı eleştirel tutumu yansıtır.

Edebiyat bilimci Hildegard Emmel o romanın yalnızca bu ilişkiden kaynaklanmadığını, Goethe'nin çevresindeki hayat hikâyelerinden de esinlenmiş olduğunu savunur.

Goethe, 1775 yılında Weimar'a gelir, ertesi yıl orada özel elçilik danışmanı sıfatıyla resmen göreve başlar. Genç Herzog Karl August onda kendisi için önemli bir danışman keşfeder. Görevlendirdiği işler karşılığında ona iyi bir gelir sağlar, bahçeli bir ev verir. Aktif hayatta etkili olmak; Goethe'nin Frankfurt'ta özlemine duyduğu bir şeydi, üstelik burada iyi bir kültür çevresi bulduğu gibi bilimsel araştırmalara da yönelme imkânına kavuşur. Weimar'daki aşkı, Frau von Stein'dır ki bununla ilişkisinin Goethe üzerindeki etkisi, ilk gençlik heyecanlarının coşkulu havasından kurtulup durulma, "akıllanma" olmuştur. Bu duygu gelişiminin izleri, güncelerinde, mektuplarında sıkça dile gelir.

Goethe, Sicilya'da tabiat bilimleri ve botanik çalışmalarını ilerletirken Weimar'da başladığı bazı tiyatro eserlerini, *Egmont*, *Iphigenie auf Tauris* ve *Tarquatto Tasso*'yu yeniden ele alıp işler. İtalya seyahati, Goethe'nin hayatında ve yaratıcılığında bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Edebiyat tarihçileri onun Sturm und Drang'dan kurtulup Klasisizme geçişini bu tarihte tespit ederler. Daha da önemlisi bu, Alman edebiyat tarihinde Klasisizmin başlangıcı olarak kabul edilir.

İtalya dönüşü Goethe, Weimar'da eski dostları tarafından soğuk karşılanır: Frau von Stein onun habersiz ayrılışını affetmez, Herzog Karl August, Prusya generali olarak daha çok Weimar dışında görevdedir, Herder onun üzerindeki ilk etkisini kaybettiğini fark ettiği için uzak durmayı yeğlemektedir. Goethe, mutlu olduğu bir ülkeden geri dönmek zorunda kaldığı için teselli etmelerini beklediği yakınlarının bu ilgisizliği yüzünden yeni dostlar aramak zorunda kalır. Jena Üniversitesi profesörleriyle ve bu arada Schiller'le yakınlaşma söz konusudur. Goethe-Schiller ilişkisi Alman edebiyatının ilginç konularından biridir. Tabiatları ve sanat anlayışlarıyla birbirinin zıt kutbu olan bu iki çağdaş, birbirlerinin hem büyüklüğünü hem de zıtlığını anlamaktan doğan bir sevgi-nefret karışımıyla

birbirine bağlıdır. Yaratıcılığının kaynağını hayatta, yaşantılarında bulan Goethe, Schiller için fazla duyusaldır (sinnlich).

Gerçekten de Schiller, daha çok düşünce lirizmi olarak bilinen tarza, düşüncelerle beslenen sanata yakındır. Tarih ve Kant'ın felsefesi Schiller'in yaratıcılığını besleyen kaynaklardır. Öte yandan Goethe'nin, büyüklüğünden emin hali, sağlıklı, varlıklı oluşu, saray çevresinde gördüğü saygı, Schiller'in gözünde onu yanına zor yaklaşılır biri haline getirmeye yetmiştir. Onun sahip olduğu birçok şey Schiller'e göre yalnızca, bir Tanrı lütfudur, yani kazanılarak elde edilmiş şeyler değildir. Oysa kendisi, yine kendi elinde olmadan bu konularda hep hakkı yenilmiş biridir: Sağlığı yerinde değildir, parasızlık çeker ve yaratıcılığı da bir yerde kendini zorlama ve emek sonucudur. Bütün bu zıtlıklar yüzünden Goethe'ye yaklaşmak cesaretini uzun süre kendinde bulamaz. Ama Kant felsefesiyle yaşadığı değişim, Goethe'nin İtalya seyahatiyle elde ettiği olgunluğa bir bakıma denk düşüyordur. Her iki şair de yaratıcılıklarına yeni formlar katmak durumundaydılar. Buna, Goethe'nin İtalya dönüşünde düşüğü yalnızlık da eklenince iki büyük çağdaşın birbirine yaklaşma ortamı hazırlanmış olur. Schiller, kendisinden on yaş büyük olan Goethe'nin dostluğunu nezaketi ve ağırbaşlılığıyla kazanmayı başarır. Goethe de onun çıkardığı edebiyat dergisi *Die Horen*'da yazmayı kabul eder. 1794'de başlayıp Schiller'in ölümüne kadar neredeyse on yıl süren bu dostluk, her ikisinin yaratıcılığını son derece olumlu bir şekilde etkilemiştir.

Goethe, hayatının mimarı olarak, çevresindeki insanları, Eckermann'ı ve de özellikle Schiller'i değerlendirirken geleceğini, gelecekteki imajını düşünerek hesaplamış gibidir Eckermann'ı hem yetiştirmek hem de kendisini gelecek nesillere tanıtmak üzere onun yardımını sağlamaktır amacı. Bu demektir ki kendinden çok genç olan Eckermann'la ilişkisini sağlam tutmak gibi, on yaş genç olan, ama edebiyatta farklı yollardan